

ІСТОРИЧНА РЕГІОНАЛІСТИКА

УДК 94.477.54 -18/191

І. Г. Мухінадоцент Харківського інституту фінансів
Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ РИМСЬКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ГРОМАДИ ХАРКОВА У XIX - ПОЧ. XX СТ.

© Мухіна І.Г., 2015

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.34455>

У статті аналізуються форми і напрями громадської та благодійної діяльності римсько-католицької громади Харкова протягом XIX – початку XX століття. Звертається увага на етапи створення і розширення громади за рахунок громадських і культурних заходів та визначається роль церкви в інтеграції представників римсько-католицького віросповідання. Церква виступала центром гуртування усієї громади та була організатором усіх громадських ініціатив. Акцентується увага на тому, що католики діяли у рамках як польських благодійних організацій, так й французьких, що об'єднувало представників багатьох європейських народів, які оселилися у Харківській губернії у цей період. Розкриваються форми доброчинності, що була спрямована на поліпшення соціального захисту, медичного обслуговування та на створення національних навчальних закладів. Доводиться, що представники громади приймали активну участь в організації культурних та громадських заходів у регіоні, проявили високу громадянську позицію, патріотизм, допомагаючи державі під час складних суспільно-політичних процесів, надавали пожертвування на користь міських доброчинних організацій, що діяли під час Першої світової війни.

Ключові слова: благодійність, римсько-католицька громада, католики, церква, національна громада.

Мухина И.Г.

БЛАГОТВОРИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ РИМСКО-КАТОЛИЧЕСКОЙ ОБЩИНЫ ХАРЬКОВА В XIX – НАЧАЛЕ XX СТОЛЕТИЯ

В статье анализируются формы и направления общественной и благотворительной деятельности римско-католической общины Харькова на протяжении XIX - начала XX столетий. Обращается внимание на этапы создания и расширения общины за счет общественных и культурных мероприятий и определяется роль церкви в интеграции представителей римско-католического вероисповедания. Церковь выступала центром объединения всей общины и была организатором всех общественных инициатив. Акцентируется внимание на том, что католики действовали в рамках, как польских благотворительных организаций, так и французских, что способствовало сближению представителей многих европейских народов, которые проживали в Харьковской губернии в этот период. Раскрываются формы благотворительности, которая была направлена на улучшение социальной защиты, медицинского обслуживания и создание национальных учебных заведений. Доказывается, что представители общины принимали активное участие в организации культурных и общественных мероприятий в регионе, проявили высокую гражданскую позицию, патриотизм, оказывая помощь государству во время сложных общественно-политических процессов, давали пожертвования городским благотворительным организациям, которые действовали во время Первой мировой войны.

Ключевые слова: благотворительность, римско-католическая община, католики, церковь, национальная община.

Mukhina I.G.

CHARITABLE ACTIVITIES OF THE ROMAN CATHOLIC COMMUNITY OF KHARKOV IN THE XIX - EARLY XX CENTURY

The article analyzes the forms and directions of social and charitable activities of the Roman Catholic community of Kharkov during the XIX - early XX century. Attention is drawn to the stages of creation and expansion of community through social and cultural events and defines the role of the church in the integration of the representatives of the Roman Catholic religion. The church acted as the central association of the whole community and was the organizer of all public initiatives. Focuses on the fact that Catholics acted within the Polish charitable organizations, and French, and it led to the unification of the representatives of many European Nations, who lived in Kharkov province in this period. Disclosed forms of charity, which was aimed at improving social protection, health care and the establishment of the national educational institutions. It is proved that the representatives of the community took an active part in organizing cultural and social events in the region, showed a high civil position, patriotism, providing assistance to the state during the complex socio-political processes, gave donations municipal charities organizations that operated during the First world war.

Keywords: *charity, the Roman Catholic community, Catholics, church, national community.*

Постановка проблеми. Формування етнічної карти Слобожанщини, де центром економічних, соціальних та культурних перетворень був Харків, відбувалося за рахунок активних міграційних рухів представників багатьох національних груп. Адаптація прибульців до нових умов життя проходила через інтеграцію єдиновірців у національно-релігійні громади, які виступали ініціаторами усіх громадських, благодійних та культурних заходів. Римсько-католицька громада почала формуватися у Харкові у першій половині XIX ст. і на початок XX століття стала однією з найбільших національних громад, яка відіграла вагомий роль у доброчинності як Харкова, так й Харківської губернії у дорадянський період. Благодійна діяльність була вагомим показником цивілізованості суспільства, бо вона якісно поліпшувала освіту, медицину, культуру, впливала на удосконалення соціального захисту населення.

Аналіз актуальних досліджень. Одними із перших звернули увагу на діяльність національних груп у Харкові історики Д. І. Багалій, Д. П. Міллер, Рейнгардт Ф. О. та інші, акцентуючи увагу саме на активній громадській та доброчинній діяльності представників різних національних груп. Але у цілому інформація про життєдіяльність римокатоликів має досить описовий характер і не розкриває динаміку розвитку та функціонування громади протягом століття. Тільки архівні матеріали надають можливість прослідкувати етапи розгортання благодійної та громадської діяльності католиків у Харкові й Харківській губернії.

Мета статті. Так, як доброчинна діяльність римсько-католицької громади Харкова недостатньо й фрагментарно висвітлена у науковій літературі, авторка ставить перед собою мету – спираючись на архівну джерельну базу, визначити основні форми благодійної діяльності представників римсько-католицької громади Харкова та проаналізувати її вплив на соціокультурні процеси у регіоні протягом XIX – початку XX століть.

Виклад основного матеріалу. Формування римсько-католицької громади у

губернії почалося після приєднання до Росії у 1815 р. Царства Польського, коли частина поляків, яка оселилася на Харківщині, отримала статус російськوپідданих. На початок 1830 р. у Харкові нараховувалося біля 300 поляків, чимало з них несли військову службу в Харківському гарнізоні [1, с. 17]. У 1863 році у Харкові мешкало 613 католиків, у Харківській губернії – 1311 осіб [3, с. 101]. Вже у 1879 році у межах губернії проживало 2982 католиків, здебільшого поляків, з них 2429 мешкали у Харкові, тобто чисельність католиків збільшилася майже вдвічі [7, с. 13]. На початку 80-х рр. кількість поляків у Харківській губернії складала 1500 чол., тобто майже 50% від усіх католиків Наприкінці XIX ст. у Харківській губернії нараховувалося близько 6371 католиків, з них 5910 поляків, тобто 92,7 % від загальної кількості римсько-католицького населення [2, с. 14]. Статистичні дані свідчать, що на початку XX ст. поляки склали основну масу римсько-католицького населення Харківської губернії. На 1910 рік у Харківській губернії проживало 11298 католиків [4, ф. 180, оп.1, спр. 33, арк. 36]. Серед національних меншин, які мешкали у даному регіоні, римсько-католицька громада була однією з найбільших громад, що обумовило її активну громадську діяльність.

У 1828 р. членами церковної ради римсько-католицької громади стали ректор Харківського університету А. Дудрович, майори Прелат і Донеюкович, викладач Криницький, поліцмейстер Слончевський, ротмістр Плехневич, підполковник Окинчець, Зайончковський, годинникарі Кальтенбах і Віклас, каретник Карп, швець Росланевський. Склад ради свідчить, що крім поляків і французів, до громади входили й німці-католики та представники інших національних груп. Постійні грошові внески громади склали 215 крб., до них додавалися пожертвування сторонніх осіб. Перший загальний збір на 1829 р. склав 1035 крб., що свідчило про зміцнення та розширення католицького товариства.

Це надало підставу звернутися до

митрополита Могилевського у Луцьку з проханням призначити до Харкова постійного священника. Ним з 1830 р. став Гемініан Чаплинський [6, с. 261]. У 1831 р. громада придбала на вул. Мироносицькій ділянку для будівництва костелу. Організацією роботи по спорудженню церкви займалися капеллан товариства Г. Чаплинський, П. Суроцький Р. Робуш, І. Лозинський та інші. Католицька громада на спорудження церковного закладу зібрала 22 360 крб. [4, ф. 265, оп.1, спр.1, арк.1,9].

Церква стала центром благодійної діяльності католиків. Поляк-ксендз Петро Кисаржевський, який з 1876 р. став куратором церкви, розгорнув активну діяльність серед католиків Харкова по залученню їх до благодійності. За його участю у 1879 р. влаштовується при костелі притулок для німецьких католиків, куди також на вакантні місця приймалися й православні. Основним фондом для створення притулку став заповітний капітал француза Бореля, організація здійснювалася при активній участі професора Харківського університету Л. Ценковського та лікаря В. Франковського [4, ф.3, оп. 281,спр.125, арк.5]. На 1880 р. до складу Церковної ради входили ксендзи П. П. Кисаржевський, І. М. Войцеховський, Л. М. Томашевський, В. Ф. Осмольський, а також дворяни Ф. К. Гутовський, О. М. Балицький, В. Р. Пенський та міщанин А. А. Гінтцингер. Церква розташовувалася на вул. Мало-Сумській (нині пл. Свободи) [8, с. 11].

У 1877 р. у Харкові виникло благодійне Французьке товариство, яке мало міцні зв'язки з католицькою громадою. Цепевним чином поєднувало різні народи і усувало між ними існуючий мовний та ментальний бар'єр. Французьке товариство надавало допомогу не тільки своїм співвітчизникам, але й бельгійцям, італійцям та іншим європейцям, які оселилися у Харкові. Але зв'язок з римо-католицькою громадою Французьке благодійне товариство не поривало. Так, наприкінці 70-х рр. члени Французького товариства за ініціативою лектора французької мови Харківського університету активно допомагали римсько-католицькій церкві влаштовувати приту-

лок при костелі на заповітному капіталі Бореля [8, с.104]. У 1882 р. Французьке благодійне товариство об'єднало 43 члена. До нього входили представники інтелігенції та підприємців, серед них Мало, Бріке, Малерб, Бульї, Пок, Андріє, Моро та інші. В цьому році товариство надало допомогу бідним французам на суму 313 крб. [9, с.328]. У 1900 р. товариство очолив Г. І. Мурон. Активними членами, які працювали у товаристві, були А. Малерб, Бургињон, Жакке, Лефевр, Леонне, Дюпре та інші. Деякі члени товариства стали приватними меценатами, які самостійно надавали кошти на міську благодійність. Так, у 1902 р. Луї Боннот після смерті дочки пожертвував у фонд терапевтичного відділу Олександрівської лікарні 1500 крб. для лікування бідних дітей, батьки яких не мали коштів [4,ф. 45, оп. 1, спр. 283, арк. 1].

Поповнення коштів католицької громади відбувалося не тільки за рахунок членських внесків, але й за рахунок благодійних музичних заходів, які теж приносили чималу користь. Так, у січні 1886 р. дворянин О. Квятковський на користь бідних католиків влаштував у драматичному театрі виставу на польській мові, яка принесла прибуток у 200 крб. 40 коп., у лютому А. Франковська влаштувала музично-танцювальний вечір з нагоди свята католицької «масленниці» [4, ф. 3, оп. 281, спр. 190, арк. 23, 72, 131]. У квітні 1886 р. при активній участі А.Квятковського у драматичному та оперному театрах пройшли ще дві аматорські вистави польською мовою, кошти від яких у розмірі 123 крб. 32 коп. були направлені для утримання церковного хору та ремонту римсько-католицької церкви [4, ф. 3, оп. 281, спр. 190, арк. 131, 154]. У серпні 1886 р. орендар саду «Баварія» Буржинський провів виставу, а у листопаді у залі Комерційного клубу за його ініціативою пройшов концерт та танцювальний вечір. Прибутки від цих заходів були відправлені до притулку при костелі [4, ф. 3, оп. 281, спр. 190, арк. 248, 301]. Отже, культурні заходи, які проводилися громадою, цілком ґрунтувалися на добровільній діяльності мешканців міста.

Зростання чисельності католиків вимагало будівництва нової церкви. У жовтні

1886 р. католицька громада на ім'я губернатора надіслала клопотання про дозвіл на спорудження нового костелу. Активними організаторами цієї справи виступили архітектор Вишницький, громадяни І. Бочковський, І. Мікулейський, Ю. Борткевич, Ф. Кемперс, Ю. Полюта і Є. Жілон. Але нестача коштів спонукала громаду звернутися про допомогу до харків'ян інших віросповідань. Німецькі піддані-лютерани С. Гейнріх і Ж. Гельферіх відгукнулися на це прохання і внесли до громади протягом 1886 р. 5 тис. крб. У листопаді 1887 р. за участю А. Квятковського була проведена благодійна вистава, яка ще надала 406 крб. 97 коп. Протягом 1887 р. надійшли пожертвування від поляків-католиків на суму 39 тис. крб. (з них пожертвування харківських прихожан склали 23 тис. 503 крб.) Наприкінці 80-х років за рахунок доброчинності був побудований новий костел.

Наприкінці XIX ст. у зв'язку зі збільшенням польського населення у Харківській губернії, керівництво Харківським костелом покладається на католиків польського походження. Новий актив громади розгорнув активну діяльність по створенню у лютому 1896 р. Комітету піклування про бідних римсько-католицького віросповідання. Щорічний членський внесок до Комітету складав спочатку 5 крб. Потім для залучення більшої кількості благодійників, його знизили до 1 крб. Поступово були розроблені певні норми добровільного внеску (від 1 до 11 крб.) в залежності від грошових прибутків членів [5, с. 3-16]. Комітет 5 січня 1901 р. влаштував новорічну ялинку та провів благодійну виставу для дітей польською мовою. При активній участі секретаря комітету М. Пенського у залі гімнастичного товариства на вул. Кокошкінській відбулася комедія Г. Майковського «Янек». Для дорослих 13 січня цього ж року в будинку Купецького зібрання проведений танцювальний вечір. Увесь збір у розмірі 61 крб. переданий на користь бідних католиків [4, ф.3, оп. 283, спр. 140, арк. 8,10]. Чимало пожертвувань надходило до Комітету від приватних осіб. Так, протягом 1905 р. Комітет отримав за духовним заповітом І. В. Вишницького 1 тис. крб., за заповітом Л. Ф. Ленарда його дру-

жина А. К. Трумберг передала 2 тис. крб. та один білет Харківського Земельного банку на 500 крб. тощо [5, с. 8].

На 1905 р. організація нараховувала вже 218 членів, головою Комітету був обраний І.Вільга, скарбником – В Ставинський, секретарем – Т. Теплиць, до активу увійшли А. Речко, А. Кулаковський, К. Речинський, К. Нейман, Ч. Радзилинський. У звітах комітету за цей рік зазначено, що комітет надав допомогу 90 особам у сумі 744 крб. 83 коп. У 1906 р. новими синдиками католицької церкви обрали Б. Г. Михайловського, К. К. Горського, С. А. Тичинського, ксендза Л. Станчука і куратора І. Чаєвського [4, ф. 965, оп.1, спр. 21, арк. 100]. Вони розширили благодійну допомогу притулку при костелі, витрати якого на 1911 р. склали 8796 крб 23 коп. [4, ф. 965, оп.1, спр.21, арк. 4].

На 1913 р. куратором римсько-католицької церкви став Т. Рилло, капеланом навчальних закладів для католиків Харкова – Ф. Ковалевський. Сама церква знаходилася на вул. Гоголя. Під час Першої світової війни представники католицької громади продовжили активну участь у міській благодійності. 1 серпня 1914 р. група чеських робітників австрійських підданих Краматорського металургійного заводу Ізюмського повіту зібрала перший внесок у розмірі 70 крб. і передала їх до Харківського Комітету допомоги сім'ям осіб, призваних на війну. У своєму посланні вони написали: «... Мы проникнуты искренней симпатией к дорогой и родной нам по крови России и братьям-славянам русским» [4, ф. 313, оп.1, спр.1, арк.21]. Австрійський підданий поляк Т.К. Гарлинський, який на початку серпня 1914 року лікувався в одному з лазаретів Харкова, теж передав до Комітету благодійний внесок у 10 крб. [4, ф. 313, оп.1, спр.1, арк. 37]. Деякі католики виявили бажання самостійно організувати збори благодійних внесків на користь Комітету. Так, товариш голови Товариства «Сокол» чех Е. А. Вошек виявив бажання не тільки збирати пожертвування з членів Товариства, але й з представників чеської громади, які проживали у Харкові [4, ф. 313, оп. 1, спр.2, арк. 122]. Поляки, зі свого боку, проводили

благодійні концерти на користь міських національних організацій по допомозі біженцям. Так, у грудні 1916 р. у залі громадської бібліотеки був проведений концерт професорів Р. Перутц-Винницького і І.Смидовича. Зібрані кошти вони направили до польського Товариства допомоги жертвам війни [4, ф. 668, оп. 1, спр. 27, арк.14]. Подібні добродійні акції проводилися протягом усієї війни.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, протягом XIX – початку XX століття римсько-католицька громада не тільки згуртувала єдиновірців, але й продемонструвала високу ступінь організованості та системності усіх заходів, які стосувалися поліпшення соціального захисту населення, розвитку

освіти, медицини, культури у Харкові. Представники римсько-католицької громади, здебільшого поляки, проявили високу ступінь громадянськості та патріотизму у період складних суспільно-політичних процесів, що переживала держава, яка стала для них другою батьківщиною. Безумовно, діяльність римсько-католицької громади продовжується й у революційний та післяреволюційний період, але вона має свої особливості, пов'язані з падінням монархії та встановленням радянської влади. Тому подальше дослідження цієї проблеми є достатньо актуальним і цікавим у контексті краєзнавчих досліджень, що розкривають особливості історичного та культурного розвитку Харкова та Харківщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воспоминания Ф.О. Рейнгарда. Харьков 20-30-х годов // Харьковский сборник на 1887 год. – Харьков: Изд-во Хар. губ. стат. ком-та, 1877. – Вып. 1. – С.1-25.
2. Всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. / Под ред. Н.А. Тройницкого. – СПб.: Изд. центр. стат. ком-та Мин-ва внутр. дел, 1904. – Т.47: Харьковская губерния. – 256 с.
3. Голяховский А. Памятная книжка Харьковской губернии на 1863 г. / А. Голяховский. – Харьков: Унив. тип., 1863. – 334 с.
4. Державний архів Харківської області (ДАХО).

5. Отчет Комитета попечительства о бедных римско-католического исповедания в Харькове за 1905 г. – Харьков: Тип. Дарре, 1906. – 32 с.
6. Рейнгардт Ф.О. Римско-католическая церковь в Харькове // Харьковский сборник на 1887 г. / Под ред. П.С. Ефименко. – Харьков: Изд-во Хар. губ. стат. ком-та, 1887. – Вып. 1. – С.260-261.
7. Риттих А.Ф. Этнографический очерк Харьковской губернии / А.Ф. Риттих // Харьковский губернские ведомости. – 1880. – № 170, 172.
8. Харьковский календарь на 1880 год. Год восьмой. – Харьков: Изд-во Хар. губ. стат. ком-та, 1879. – 396 с.
9. Харьковский календарь на 1884 г. / Под ред. Г.С. Ефименко. – Харьков: Изд-во Хар. губ. стат. ком-та, 1883. – 411 с.